

A regionális fejlődés társadalmi alapjai az Észak-alföldi régióban

¹Nagy János – ²Harsányi Gergely – ³Jánosy Orsolya – ¹Harsányi Endre – ¹Nagy Orsolya

¹Debreceni Egyetem Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Kar,
Földhasznosítási, Műszaki és Területfejlesztési Intézet, Debrecen

²Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest

³Debreceni Egyetem Regionális Kutatócsoport, Debrecen

nagyjanos@agr.unideb.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Az Európai Unióban elfogadott, hogy az egyes területeket fejlettségük, kulturális, gazdasági jellemzőik alapján területi részekre bontanak. Ennek a módszertannak az alapja az Európai Unióban elfogadott MOTS rendszer, mely öt szinten különbözteti meg a területi egységeket. Magyarországon emellett működik egy másik rendszer, mely a közigazgatásunk alapja és gyökerei egészen Szent István koráig nyúlnak vissza, ez a megyerendszer. Magyarországon egyrészt a fejlesztési döntéseket alapvetően a megyei közgyűlések hozzák, másrészt gazdasági szempontból pontosabban határozható meg egy megye adottsága, illetve versenyelőnye, mint egy régióé. Az Észak-alföldi régióban teljesen más jellemzőkkel írható le Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, mint Hajdú-Bihar megye. Megyei szinten pontosabban fel lehet térképezni a gazdaságilag fontos és indokolt fejlesztési területeket.

Magyarország negyedik legnépesebb megyéje Hajdú-Bihar megye. A megye igen jelentős mértékben urbanizált, a lakosság 80,2%-a városokban él. 2010-ben az 1000 lakosra jutó születés tekintetében a megyei arány gyakorlatilag megegyezik az országossal és az Észak-alföldi régió arányával. A születések jellemzője, hogy a fejlett országokhoz hasonlóan Magyarországon is az anyák magasabb életkorára tolódott el. A megyében a születések közel fele, 44,5%-a, az anya 30 év feletti életkorában következett be.

A Hajdú-Bihar megye lakosságának egészségi állapotát többféle mutatóval jellemezhetjük. Az orvosi és kórházi ellátásban nincs különbség a régió és az országos adatok között, a megye egészségi ellátottságában nincs elmaradás. Összességében a megye egészségügyi ellátásával a születéskor várható élettartam – az adott év halandósága alapján – a férfiaknál kedvezőbb, mint a régiós átlag, a nőknél az országos átlagnál is.

A megye gyermekkorú lakosainak aránya 15,9%, több mint 1 százalékponttal magasabb, mint az országos átlag. Az arány mindkét nem – a fiúk és lányok – esetében egyaránt kedvezőbb.

A megye lakosságának jövedelme nemcsak a munkajövedelemtől, hanem a szociális ellátástól is függ. Az elemzés szerint mind a nyugdíjban, mind a nyugdíjszerű ellátásban részesülők aránya a lakossághoz képest a megyében némileg kisebb, mint az országos átlag. Kimagaslóan magas a megyében a gyermekvédelmi szakellátásban és a nappali ellátásban részesülők száma.

A családi pótlékban részesülő családok, illetve gyermekek számában az elmúlt években nem volt jelentős változás. A szociális ellátás minden fontosabb eleme látványosan gyarapodott az elmúlt évtizedben.

A megye lakosságának életminőségére nagy hatással van az, hogy lakókörnyezetében rendelkezésre állnak-e a kiépített alpinfrastruktúrák. Amint a megye településein végzett kérdőíves kutatások eredményei is igazolják, jelenleg a lakosság nagy része számára elérhetők azok az alapvető közüzemi szolgáltatások, amely a mindennapi ellátás részét képezi. Az életkörülményekhez is tartozik, bár igazi jelentősége a gazdasági fejlődés feltételeként van az úthálózatnak, az utasforgalomnak. Az ország így a megye korszerű burkolatú úthálózata már korábban kiépült. A belterületi utak és járdák kiépítettsége csak 70% körüli értéket ért el. A megye lakosságának mindennapjaiban az utak és járdák műszaki állapota nagymértékben gátolhatja a lakókörzeten belüli mobilitást és hátrányosan hathat egyes települések, településrészek fejlődésére.

Kulcsszavak: népesség, társadalmi jellemzők, életkörülmények, szociális ellátás

SUMMARY

It is a widely accepted practice in the European Union to break down countries into regions according to their stage of development, their cultural and economic characteristics. The basis of this methodology is the EU-conform MOTS system, which distinguishes territorial units on five levels. Besides the MOTS system, Hungary uses another system, too, which is the basis of our public administration, and whose roots go back to the times of King Saint Stephen: the county system. In Hungary, developmental decisions are taken by a county's general assembly; at the same time, from an economic point of view the characteristics and competitive advantages of a county can be defined more precisely than those of a region.

Szabolcs-Szatmár-Bereg County and Hajdu-Bihar County may be described with completely different characteristics, albeit both of them are part of the North Great Plain Region. On a county level economically important and justified developmental areas may be mapped more precisely.

Hajdu-Bihar County is the 4th most populous county in Hungary. With 80.2% of the population living in cities, the county is significantly urbanized. 2010 statistics show that the birth rate per 1,000 people in the county is practically the same as the birth rate of the country and that of the North Great Plain Region. Following the trends in developed countries, mothers now tend to give birth in an older age. Almost half (44.5%) of the children in Hajdu-Bihar County are born after their mother's 30th birthday.

The general health condition of the population of Hajdu-Bihar County can be described with various indicators. In terms of medical and hospital care no difference can be observed between regional and national data, the county's health care does not straggle behind. In sum, with the health care system of the county, estimated life expectancy of men is higher than the regional average, and in case of women it is higher than both the regional and national average, according to the given year's mortality.

Children's ratio among the county's population is 15.9%, which is more than 1% over the national average. The ratio is higher in case of girls and boys alike.

The income of the county's population depends not only on labour income but also on social benefits. According to the analysis, the proportion of old-age pensioners and those receiving pension-like allowances within the whole population is somewhat lower in the county than the national average. The number of children receiving child-welfare and daytime care is prominent in the county.

The number of families and children receiving child-care allowance has not changed significantly in recent years. All important elements of social benefits have increased in the last decade.

The quality of life of the county's population is largely affected by the presence (or absence) of basic infrastructure in their environment. Research conducted at the settlements of the county shows that currently the greater part of the population has access to basic public utility services which form part of everyday services. Although they affect the general quality of life, the network of roads and passenger traffic have their real significance in terms of economic development. The county's modern, paved road-system had already been built earlier.

Roads and pavements in inner-city areas have been paved up to 70%. The technical condition of roads and pavements can seriously impede the population's mobility and it may hinder the development of certain settlements and districts.

Keywords: population, social characteristics, living conditions, social benefits

BEVEZETÉS

A dolgozatban bemutatjuk Hajdú-Bihar megye társadalmi, gazdasági helyzetét, fejlődési sajátosságait, összevetve az Észak-alföldi régióval és az országos adatokkal. Kísérletet teszünk a megye fejlettségét meghatározó tényezők feltárására is.

HAJDÚ-BIHAR MEGYE ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

Hajdú-Bihar megyének is meghatározza sorsát, fejlődését elhelyezkedése. A megye az ország legkeletibb megyéje. A népességet tekintve a megye inkább mondható városiasnak, ugyanis a teljes népesség több, mint 80%-a él városban (Baranyi, 2008). Fontos megemlíteni, hogy a megyének kereskedelmi szempontból kedvező elhelyezkedése van. Mind az észak-déli, mind a kelet-nyugati irányokban fontos kereskedelmi útvonalat találunk. Debrecennek az Erdély felé irányuló kapcsolatokban van történelmileg fontos szerepe. A város kiemelkedésére a reformáció volt hatással, melynek eredményeképpen Debrecen fontos oktatási, kulturális szerepkörrel is rendelkezik. Ez a szerepe a megye határait jelentősen meghaladja, méltán nevezhető régiós központnak.

A megye jelenlegi arculatát az 1867-es kiegyezés alapozta meg. A kiegyezés lehetőséget teremtett a kapitalista típusú fejlődésnek. Debrecen 1857-ben érte el a vasút, a város fokozatosan közlekedési és kereskedelmi gócponttá nőtte ki magát. A vasút kiépítésének köszönhetően azok a területek, amelyek a vasúttal elérhetőek voltak, gyors fejlődésnek indultak (Horváth, 2006ab; Baranyi és Sinóros-Szabó, 2013; Baranyi, 2014).

NÉPESSÉG – SZÜLETÉS – HÁZASSÁG

A megye Szabolcs-Szatmár és Jász-Nagykun-Szolnok megyével együtt alkotja az Észak-alföldi régiót. A megye népességének túlnyomó részét a 15–64 éves munkaképes korosztály adja. Férfiaknál ennek aránya 71,2%, nők esetében 67%. Összehasonlítva a különböző korcsoportok megyei sajátosságait, láthatjuk, hogy megegyeznek a régió és az egész országra vonatkozó adatokkal, a lakosság száma hasonló tendenciákat követ. Születéskor a fiúk többen vannak, mint a lányok, azonban a férfiak magasabb halandósága miatt, az életkor előre haladtával az arány kiegyenlítődik, majd 45 év felett női többlet alakul ki.

Hajdú-Bihar megye népessége 1990–2010 között 550 383 főről 539 674 főre, vagyis 2%-kal csökkent. A népességcsökkenés alapvető oka a születések számának radikális csökkenése. Míg 1990-ben az élve születések száma 7859, 2009-ben már 1/3-dal kevesebb, 5260 gyermek volt.

A születések csökkenése országos jelenség. Országosan is csökkent a világra jött gyermekek száma, igaz valamivel kisebb mértékben, 28%-kal ez idő alatt (1. táblázat).

1. táblázat

Megnevezés(1)	Születés – halálozás (fő) (2010)		
	Hajdú-Bihar megye(2)	Észak-alföldi régió(3)	Ország összesen(4)
Lakosság száma(5)	539 674	1481 922	9 985 722
Ezer lakosra jutó(6)			
- élve születés(7)	9,1	9,1	9,0
- halálozás(8)	11,8	12,6	13,0

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 1: Birth- mortality (2010)

Items(1), Hajdú-Bihar county(2), North Great Plain Region(3), Country total(4), Population(5), per 1000 population(6), Live birth(7), Mortality(8), Source: own edition of KSH data

A kistérségeket vizsgálva az átlagtól szignifikánsan nagyobb értékkel a Hajdúhadházi, a Derecske-létavértesi kistérségben, átlag alattival a Polgári, illetve a Debreceni kistérségben találkozhatunk.

A csecsemőhalálozás aránya a megyében kedvezőbb, mint a régióban, az 1000 élve születésre számított csecsemőhalálozás 3,6%-os volt, mely a régiós átlaghoz viszonyítva kedvezőbb.

A fejlett országokra jellemzően a születések az anyák magasabb életkorára tolódtak el. A megyében is a születések közel fele, 44,5%-a, az anya 30 év feletti életkorában következett be. Ez összefügg az iskolázottság időbeni kitolásával, az egzisztencia-teremtés időbeli elhúzóásával, de közrejátszik a párválasztás instabilitásával és a kapcsolatok szabadosságával is. Ez utóbbira jellemző, hogy 2009-ben például a megyében a terhesség-megszakítások száma közel fele, 48,2%-a volt az élve születések számának. Igaz, hogy még ez is kedvezőbb az országos, 63,4%-os arányhoz képest.

A születések száma összefügg a házasságok alakulásával, az is ismert, hogy a gyermekek közel fele házasságon kívül születik.

A megyében a házasságkötések száma 1990–2009 között 3851-ről 1961-re, vagyis felére esett vissza. Ez a rendkívül magas arány jellemző volt országosan is, 47%-os volt a visszaesés.

A 2009-ben kötött 1961 házasságnál a férfiak 57%-a (1111 fő), a nők 37%-a (733 fő) volt 30 év feletti. Ez azt jelenti, hogy kevésbé jellemző a házasságkötés életkori kitolódása annak ellenére, hogy a házasodó férfiak 20%-a, a nők 21%-a újránházasuló volt. Országosan ugyanis a házasságot kötő férfiak 2/3-a, a nők mintegy fele volt 30 év feletti.

A megyében házasságot kötők kedvező életkora sajnos nem befolyásolja a házasságok felbontását. A házasságok felbomlása a házasságok tragikus csökkenése ellenére nem csökkent. A megyei adatok szerint 1990-ben 1272 válás volt, ami 1995-ig folyamatosan nőtt 1639-re, majd 2009-re 1214-re csökkent, vagyis 20 év alatt a felbontott házasságok az adott évben megkötött házasságok számának egyharmadáról kétharmadára emelkedett.

A megyében 2009-ben bekövetkezett 1214 válás közül mindössze 432 volt gyermektelen házaspár válása. A válások kétharmadában gyermekes házaspárok váltak el.

A házasságkötés csökkenése, a válások magas aránya nem megyei sajátosság. Országos tendenciák érvényesülnek a megyében is.

HALÁLOZÁS – EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT – KORSTRUKTÚRA

A Hajdú-Bihar megye lakosságának egészségi állapotát jellemző egyik mutató a halálozás arányának alakulása, ami az elmúlt két évtizedben alig változott. A megyei halálozás 1990-ben 6885, 2009-ben 6387 volt. Az 1000 lakosra jutó halálozás 2010-ben kedvezőbb, mint a régiós vagy az országos átlag.

A halálozás két fő oka változatlanul a daganatos és keringési betegségek, de arányuk változott, mert a daganatos betegségben elhunytak aránya 1990-ben 21,7%, 2009-ben 25,9% volt. A keringési rendszer betegségében elhunytak aránya mindkét időpontban azonos, 52,2% volt. Mindkét fő halálozást okozó betegség aránya rosszabb, mint az országos átlag, országosan 1990–2010 között a daganatos halálozások 24,8%-ról 25,5%-ra, a keringési halálozások 50,8%-ról 49,8%-ra módosult.

Az orvosi és kórházi ellátásban nincs különbség a régió és az országos adatok között, a megye egészségi ellátottságában nincs elmaradás (2. táblázat).

Összességében a megye egészségügyi ellátásával a születéskor várható élettartam – az adott év halandósága alapján – a férfiaknál kedvezőbb, mint a régiós átlag, a nőknél az országos átlagnál is.

2. táblázat

Egészségügyi ellátás 2010-ben

Megnevezés(1)	Hajdú-Bihar megye(2)	Észak-alföldi régió(3)	Ország összesen(4)
Egy háziorvosra (gyermekorvosra) jutó lakosok száma (fő)(5)	1533	1613	1548
Tízezer lakosra jutó kórházi ágyak száma (fő)(6)	69,3	68,6	71,3
Születéskor várható élettartam (év)(7)			
- férfi(8)	70,3	69,3	70,1
- nő(9)	78,4	77,7	77,9

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 2: Health care in 2010

Items(1), Hajdú-Bihar county(2), North Great Plain Region(3), Country total(4), Number of population per general practitioner(5), Hospital beds per 10,000 population(6), Life expectancy at birth (year)(7), Male(8), Female(9), Source: own edition of KSH data

A 2010. januári 541 298 lakos közül 47,8% volt férfi és 52,2% nő. Az arány azonos az országossal, ami 47,5%, illetve 52,5%. Életkor csoportos bontásban más a helyzet (3. táblázat).

A megye gyermekkorú lakosainak aránya 15,9%, több mint 1 százalékponttal magasabb, mint az országos átlag. Az arány mindkét nem – a fiúk és lányok – esetében egyaránt kedvezőbb. Az idősebb két korosztályon belül a 15–39 évesek aránya is magasabb a megyében, mint országosan mindkét nem esetében. Így szinte természetes, hogy a 40–64 éves korosztály aránya a megyében kisebb, mint az országos.

Az idős, a 65 éves és azon túli népességaránya a megyében ugyancsak kisebb. Vagyis összességében a megye lakossága fiatalabb, mint az országos.

A megyei lakosság korcsoportok szerint is csaknem azonos az országos megoszlással. A gyermekkorúak és a fiatal felnőttek körében több fiú, illetve férfi, mint a lány, illetve nő. Az idősebb felnőttek és a korosabbak között viszont egyaránt a nők létszáma nagyobb. Az országos adattal azonos az is, hogy az időskorú nők

száma 1,7-szerese az időskorú férfiaknak. Mindezt jól mutatják az eltartottsági mutatók (4. táblázat).

Az eltartottság minden mutatója az eltartott korosztály aránya a 15–64 éves népesség százalékában kedvezőbb a megyében, mint az országos. Hasonlóképpen kedvező az öregedési index is a megyében az országoshoz képest, amit az idős népesség és a gyermek népesség aránya fejez ki.

NYUGDÍJ, SZOCIÁLIS ELLÁTÁS

A megye lakosságának jövedelme nemcsak a munkajövedelemtől, hanem a szociális ellátástól is függ (5. táblázat).

Az elemzés szerint mind a nyugdíjban, mind a nyugdíjszerű ellátásban részesülők aránya a lakossághoz képest a megyében némileg kisebb, mint az országos átlag. Kimagaslóan magas viszont a megyében a gyermekvédelmi szakellátásban és a nappali ellátásban részesülők száma.

3. táblázat

A lakosság kor és nemek szerinti megoszlása 2010. január 1-jén

Megnevezés(1)	15 év alatti(2)	15–39 éves(3)	40–64 éves(4)	65 évnél idősebb(5)	Összesen(6)
	Hajdú-Bihar megye(7)				
Férfiak száma (fő)(9)	44 383	101 266	83 350	30 002	259 001
Férfiak aránya (%) (10)	17,1	39,1	32,2	11,6	100,0
Nők száma (fő)(11)	41 941	97 412	91 638	51 306	282 297
Nők aránya (%) (12)	14,8	34,6	32,5	18,1	100,0
	Összesen(6)				
Száma (fő)(13)	86 324	198 678	174 988	81 308	541 298
Aránya (%) (14)	15,9	36,7	32,3	15,1	100,0
	Országosan(8)				
Férfiak aránya (%) (10)	15,7	37,9	33,5	12,9	100,0
Nők aránya (%) (12)	13,5	33,0	33,3	20,2	100,0
	Összesen(6)				
Arány (%) (14)	14,6	35,3	33,4	16,7	100,0

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 3: Distribution of the population by age and sex on 1st January 2010

Items(1), Under the age of 15(2), 15–39 age group(3), 40–64 age group(4), Over 65 years(5), Total(6), Hajdú-Bihar county(7), County total(8), Number of men(9), Proportion of men(10), Number of women(11), Proportion of women(12), Number(13), Proportion(14), Source: own edition of KSH data

4. táblázat

Eltartottsági mutató (%)

Megnevezés(1)	Hajdú-Bihar megye(2)	Észak-alföldi régió(3)	Ország összesen(4)
Gyermek eltartott(5)	23,1	23,9	21,5
Idős eltartott(6)	21,8	22,2	24,2
Összes eltartott(7)	44,9	46,1	45,7
Öregedési index(8)	94,2	92,9	112,6

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 4: Dependency rate (%)

Items(1), Hajdú-Bihar county(2), North Great Plain Region(3), Country total(4), Child dependent(5), Elderly dependent(6), Total number of dependents(7), Aging index(8), Source: own edition of KSH data

Az országoshoz viszonyítva nagyon alacsony a házi segítségnyújtást igénybevevők és az átmeneti intézményekben elhelyezettek aránya. Ez utóbbit az a helyi szociálpolitika indokolja, ami szerint a szociális ellátást elsősorban a korszerűbb és humánusabb nappali ellátással kívánja megoldani.

2010. januári adatok szerint a 152 617 nyugdíjban részesülő közül 118 375 fő részesült saját jogú, 16 272 fő hozzátartozói jogon nyugdíjban és 17 970 fő nyugdíjszerű ellátásban. A korhatár alatti rokkantsági nyugdíjasok száma a megyében 22 587 fő volt, az összes nyugdíjban részesülők 15%-a, vagyis magasabb, mint az országos, 11,6%-os arány.

A magasabb rokkantsági arány nyilvánvalóan összefügghet azzal a közismert jelenséggel, hogy a rokkanttá nyilvánítás a szociális ellátás formájaként is működött a magas munkanélküliséggel sújtott területeken.

5. táblázat

Szociális ellátásban részesülők 2010-ben

Megnevezés(1)	Hajdú-Bihar megye(2)	Észak-alföldi régió(3)	Ország összesen(4)
Nyugdíjasok száma(5)	149 162	433 896	2 921 129
Bölcsődések száma(6)	1 842	4 809	35 782
Gyerekvéd. ellátottak száma(7)	1 409	4 218	17 792
Szociális étkeztetésben részesülők száma(8)	8 616	28 935	146 443
Házi segítségnyújtásban részesülők száma(9)	8 269	17 637	75 054
Nappali ellátásban részesülők száma(10)	3 805	11 402	49 237
Átmeneti intézetben elhelyezettek száma(11)	369	855	12 039
Tartósan elhelyezettek száma(12)	4 050	12 510	76 189
Lakónépesség(13)	539 674	1 481 922	9 985 722

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 5: Beneficiaries of social care in 2010

Items(1), Hajdú-Bihar county(2), North Great Plain Region(3), Country total(4), Number of pensioners(5), Number of nurseries(6), Beneficiaries of child protection(7), Beneficiaries of social meal programmes(8), Beneficiaries of domestic care services(9), Beneficiaries of daily allowance(10), Population living temporarily in institutions(11), Population living permanently in institutions(12), Population(13), Source: own edition of KSH data

A nyugellátásban részesülők száma 2000–2010 között mintegy 6%-kal csökkent. Országosan ennél is nagyobb mértékű, 7,1% volt a csökkenés.

A megye nyugdíjasainak havi ellátmánya 2010-ben 81 718 Ft, ebből az öregségi nyugdíj 90 231 Ft volt. Országosan a havi nyugdíj 93 237 Ft, ebből az öregségi

nyugdíj havi összege 104 014 Ft volt, ezek magasabbak, mint a megyében élők nyugdíjjárandósága.

A nyugdíj mellett az állam betegség esetén táppénzt, a gyermekes családoknak egyéb ellátást biztosít (6. táblázat).

6. táblázat

Egyéb pénzügyi szociális ellátásban részesülők napi (havi) átlagos száma

Megnevezés(1)	2000	2009	Index %
Táppénzesek napi átlagos száma(2)	4 571	3 464	75,8
Terhességi, gyermekágyi segélyben részesülők(3)	1 088	1 226	112,7
Gyermekgondozási díj(4)	2 592	3 950	152,4
Gyermekgondozási segély(5)	12 975	10 960	84,5
Gyermeknevelési támogatás(6)	3 915	2 905	74,2
Családi pótlékban részesülő(7)			
- családok száma(8)	69 360	68 093	98,2
- gyermekek száma(9)	114 417	115 478	100,9

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 6: Average number of beneficiaries of financial social care

Items(1), Daily average number of sickness benefit beneficiaries(2), Beneficiaries of prenatal and maternal allowances(3), Child care allowance(4), Child care aid(5), Child-raising allowance(6), Family allowance(7), Number of families(8), Number of children(9), Source: own edition of KSH data

Az elmúlt évtized során a táppénzben részesülők száma egynegyedével csökkent az időközben bekövetkező szigorítások miatt. Országosan az 1 táppénzes napra kifizetett összeg 2010-ben 5350 Ft volt.

A terhességi és gyermekágyi segélyben részesülők száma nőtt. Ebben az ellátásban a dolgozó nők részesülnek a szülési szabadság idejére, maximum 168 napra.

A gyermekgondozási díj (GYED) a gyermek 2. életévéig járó táppénzes ellátás. Összege az átlagkereset 70%-a, de a kifizethető összeg maximálva van, így 2010-ben az országos havi átlag 81 356 Ft volt.

A GYES, vagyis a gyermekgondozási segély a gyermek 3. évéig igényelhető támogatás. 2010. évi átlagos összege havi 30 888 Ft.

A megyében a nagyobb összegű GYED-ben részesülők száma mintegy 1,5-szeresre nőtt, míg a kisebb összegű GYES-ben részesülők száma mintegy 15%-kal csökkent, de ez utóbbiak létszáma így is 2,8-szerese a GYED-ben részesülőknek. Ez azért figyelemre méltó,

mert országosan ez az arány mindössze 1,9-szeres. A kedvezőtlen megyei arány nyilván a nők viszonylag alacsony foglalkoztatásával van összefüggésben.

A családi pótlékban részesülő családok, illetve gyermekek számában az elmúlt években nem volt változás, 2010-ben ennek évi összege családonként 24 442 Ft volt. A szociális ellátás másik módja a segélyezés (7. táblázat).

Az országosnál alacsonyabb kereseti viszonyok, a magasabb munkanélküliség egyaránt okozza a megye országosnál lényegesen magasabb szociális segélyezési igényét. Így a rendszeres szociális segélyben részesülők létszáma lényegesen nagyobb arányú, mint az országos átlag, hasonlóan a rendelkezésre állási támogatásban részesülőkéhez. Ez utóbbi kategóriába azok a személyek tartoznak, akik jogosultak az aktív korúak ellátására, de számukra nem lehet rendszeres szociális segélyt megállapítani.

7. táblázat

Szociális segélyezés (2009)

Megnevezés(1)	Hajdú-Bihar megye(2)	Észak-alföldi régió(3)	Ország összesen(4)
Rendszeres szociális segélyben részesülők(5)			
- száma(6)	6 878	20 769	71 816
- 10 000 főre jutó aránya(7)	127,0	138,7	71,7
Rendszeresen állami támogatásban részesülők(8)	14 533	49 599	167 287
Rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülők(9)			
- száma(6)	47 963	153 179	553 664
- aránya a 10 000 0–24 évesekkel(10)	2943	3370	2020
Idősek járadékában részesülők(11)			
- száma(6)	574	1366	6095
- aránya a 10 000 60 évnél idősebbekhez(12)	52,4	44,7	27,0

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 7: Social aid (2009)

Items(1), Hajdú-Bihar county(2), North Great Plain Region(3), Country total(4), Beneficiaries of regular social allowance(5), Number(6), Per 10,000 population(7), Beneficiaries of regular state aid(8), Beneficiaries of regular child allowances(9), Per 10,000 population in 0–24 age group(10), Beneficiaries of elderly allowance(11), Per 10,000 population in age group over 60(12), Source: own edition of KSH data

A rendszeres szociális támogatás megítélése többször változott az utóbbi években. 2009-től két részből áll az ún. rendelkezésre állási támogatásból és a rendszeres szociális segélyből. Ez utóbbi az 55 éven felülieket illeti meg, valamint akik egészségi okoknál fogva nem alkalmasak munkára vagy a 14 éven aluli gyermeküket napközben nem tudják elhelyezni.

2009-ben rendelkezésre állási támogatásban a megyében 14 539 fő részesült, havi 31 153 Ft-tal. Rendszeres segélyt 6 878 fő kapott, havi 27 799 Ft-ot. E két fő támogatási forma mellett 574-en kaptak időskorú járadékot, 5 226-an ápolási díjat és 47 963-an részesültek rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben.

A rendszeres juttatásokon kívül 49 383-an részesültek eseti pénzügyi támogatásban, mint lakásfenntartási,

gyermekvédelmi támogatásban, átmeneti és temetkezési segélyben. Eseti természetbeni, mint lakásfenntartási, gyermekvédelmi támogatást vagy átmeneti segélyt 20 016 fő kapott. Egyéb támogatásban, mint közgyógyellátási igazolványban 22 818 fő, közlekedési támogatásban 10 078 fő részesült. Az ellátási rendszerekkel a megye eredményesen gazdálkodott, az adatok jelentős fejlődésről tanúskodnak (8. táblázat).

Különösen gyorsan nőtt a korszerű gondozási forma, a házi segítségnyújtás, de érzékelhető bővülés következett be a nappali és a tartós elhelyezést biztosító intézményi elhelyezés férőhelyeiben is. Nagy változás, hogy 2009-ben a férőhely 20%-át már egyházak, 42%-át közhasznú társaságok működtetik. Kedvezően alakultak a gyermekellátás intézményei is (9. táblázat).

8. táblázat

Természetbeni szociális ellátás

Megnevezés(1)	2000	2009
Szociális étkeztetés (fő)(2)	4251	6728
Házi segítségnyújtás (fő)(3)	2017	6257
Nappali ellátást nyújtó intézetek (férőhely)(4)	2103	3638
Hajléktalanok nappali ellátása (befogadóképesség)(5)	212	328
Tartós és átmeneti elhelyezési intézetek(6)		
- férőhelye összesen(7)	3606	4567
- ebből önkormányzati(8)	2537	1622

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 8: In kind social benefit

Items(1), Beneficiaries of social meal programmes(2), Beneficiaries of domestic care services(3), Number of places in daycare institutions(4), Number of places in homeless daycare(5), Institutions offering permanent and temporary placement(6), Total number of places(7), Municipal placements(8), Source: own edition of KSH data

9. táblázat

Gyermekellátás

Megnevezés(1)	2000	2009
Bölcsődei férőhely(2)	1 254	1 395
Gyámság alatti kiskorúak(3)	2 007	2 392
Veszélyeztetett kiskorú(4)	18 019	13 491
Védelembe vett kiskorú(5)	707	1 681
Elhelyezett gyermekek(6)		
- gyermekotthonban(7)	820	767
- nevelőszülőnél(8)	406	850

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 9: Child care

Items(1), Number of places in nurseries(2), Minors under guardianship(3), Vulnerable minors(4), Minors in protection(5), Placements of minors(6), in child care homes(7), at foster parents(8), Source: own edition of KSH data

Az elmúlt 10 év során a bölcsődei férőhelyek nőtték, de a megye 0–4 éves korosztályú létszáma több mint 27 ezer fő, az ellátottság elégtelen.

Sajnálatos módon a nőtt a gyámság alatt álló kiskorúak, vagyis a szülői felügyelet alatt nem élő gyermekek száma. Viszont jelentősen csökkent a veszélyeztetett kiskorúak létszáma, akik fejlődésükben akadályozottak. 2000-ben az akadályozó tényezők az esetek kétharmadában anyagi körülmények voltak, ami 2009-re egyharmadra csökkent, viszont jelentősen nőtt a környezeti, magatartási okból veszélyeztetettek létszáma.

Igen jelentős mértékben nőtt a védelembe vett gyermekek száma. Ebbe a kategóriába azok tartoznak, akik veszélyeztetettségét a szülők nem tudják megszüntetni, de feltételezhető, hogy önkormányzati segítséggel a gyermek fejlődése családon belül megoldható.

A családból kiemelt gyermekek száma egy évtized alatt közel egyharmaddal emelkedett. 2000-ben a gyermekek kétharmadát gyermekotthonban és egyharmadát nevelőszülőknél helyezték el, 2009-ben már a nevelőszülőknél elhelyezettek száma meghaladta a gyermekotthoni elhelyezést, ami a megye figyelmes gondoskodását bizonyítja.

ÉLETKÖRÜLMÉNYEK, ELLÁTOTTSÁG

A lakókörnyezetben rendelkezésre álló alapinfrastruktúrák közül csupán a szennyvízhálózat kiépítettségének mértéke marad el a kívánatostól. A közlekedési infrastruktúrák tekintetében valamivel rosszabb a helyzet.

A lakosság jövedelem- és kiadás-adataira nincs megyei adat, de az életkörülményeket jól jellemző lakás- és közmű-ellátásra rendelkezésre állnak megyei KSH-adatok.

A megye lakásállománya kielégítő, 2009 végén a megye 225 086 db lakásából több mint 10%, 24 146 db 1996–2009 épült. Az új lakások közül mindössze 1068, vagyis 4,4% az egyszobás; 5895, vagyis 24,4% a kétszobás; és 17 183 db, vagyis 71,2% a három- és többszobás lakás. Az átlagos alapterületük 92 m² és szinte természetes, hogy mindegyik lakás fürdőszobás.

A lakásépítési kedv az elmúlt évek során erősen hullámzott. 1996–2000 között évente 1 524 lakás épült, 2001–2005-ben viszont már évi 2257 darab, 2007-ben és 2008-ban 1991, illetve 2111 darab, de 2009-ben már csak 1139 darab.

Magyarországon és Hajdú-Bihar megyében is gondot okoz az önkormányzatok által fenntartott lakásállomány. Ez a 2000. évi 6457-ről 2009-re 5072 db-ra csökkent.

Az energiaellátás a műszaki infrastrukturális elemek között a legfontosabb, mind a társadalom, mind a gazdasági tevékenységek alapvető feltétele (Lengyel és Rechnitzer, 2004; Nemes Nagy, 2005). A megye energiaellátása a tisztai hőerőműre támaszkodik. A villamos áram a kisebb tanyák kivételével minden lakásba be van vezetve (Baranyi és Sinóros-Szabó, 2013).

Az energiaellátáshoz kapcsolódó jelentős fejlesztés az utóbbi években a közvilágítás korszerűsítése volt a megye több térségében, mely az E-on Rt. által kialakított energiatakarékos rendszerrel került megoldásra. A fejlesztések következő ütemében a régi kábelek cseréje szükséges. A Hortobágyi Nemzeti Park közelsége miatt megfontolandó lenne a légvezetékek földkábelekre való cseréje, mely mind a madárvilág biztonsága, mind a tájkép szépsége szempontjából lenne fontos.

Vezetékes gázszolgáltatásba a megye mind a 82 települése be van kapcsolva. Az elemzés szerint 2000–

2006 között a háztartások fogyasztása 172,6 millió m³-ről 223,5 millió m³-re emelkedett, 2009-re ez 179,8 millió m³-re csökkent.

A vízellátásba bekapcsolt települések száma ugyan csak 82, a közüzemi szennyvíz-csatorna hálózattal rendelkező települések száma ugyan nőtt 2000 és 2009 között 28-ról 37-re, de a bekapcsolt megyei lakások aránya még nem éri el a 3/4 részesedést.

A víz- és szennyvízcsatorna-ellátás döntően meghatározza a lakosság életminőségét, és bizonyos gazdasági ágazatok biztonságos, a környezetet kevésbé terhelő működése nem is lehetséges megfelelő csatornahálózat nélkül (Buday-Sántha, 2010, 2011). A vízhálózat esetében a rákapcsolás mértéke országos viszonylatban is kedvezőnek mondható, a régió átlagértékét is meghaladja. A szennyvízhálózatba bekapcsolt lakások aránya tekintetében, azonban mint láttuk, a megyei érték még viszonylag alacsony (10. táblázat).

A közüzemi szennyvíz-csatornahálózatba bekapcsolt lakások megyei aránya kistérségi szinten jelentős különbségeket takar. Van olyan kistérség (Derecske-létavértesi), ahol a bekapcsolt lakások aránya nem éri el a 10%-ot. A közüzemi vízhálózatba és a közüzemi csatornahálózatba bekapcsolt lakások arányszámának különbségét nevezzük közmuóllónak, melynek „bezá- rása”, azaz a szennyvízhálózat bővítése az elmúlt években elkezdődött.

10. táblázat

Lakás- és kommunális ellátás

Megnevezés(1)	Hajdú-Bihar megye(2)	Észak-alföldi régió(3)	Ország összesen(4)
Száz lakásra jutó lakos (fő)(5)	240	241	231
Vezetékes gáz a lakásállomány %-ában(6)	74,4	74,8	77,0
Ivóvízhálózatba bekapcsolt lakások %-a(7)	95,8	94,9	95,0
Szennyvíz-csatorna hálózatba bekapcsolt lakások %-a(8)	65,0	61,0	72,4

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 10: Housing- and communal supply

Items(1), Hajdú-Bihar county(2), North Great Plain Region(3), Country total(4), Number of households per 100 population(5), % of households with gas mains(6), % of households with water mains(7), % of households connected to sewage network(8), Source: own edition of KSH data

Összességében a primer kutatás azt igazolta, hogy a települések önkormányzatai, lakosai a közművesítetté- ség alacsony volumenét a térség egyik fontos, kezelend- ő problémájának tekintik. Ez rontja az itt élők élet- minőségét, több településen akadályozza a gazdasági tevékenység fejlődését is. A talajvíz szennyezettsége veszélyezteti a települések alatt húzódó értékes ivóvíz- készletet is.

A tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság kö- zül kiemelkedő a megye személygépkocsi-állománya, ami a 2000. évi 99,7 ezerről 2009-re rendkívül gyors ütemben 141,5 ezerre emelkedett.

Ugyancsak gyors ütemben bővült a kábeltelevíziós ellátottság, miután a bekapcsolt lakások száma 73,9 ezerről, 92,4 ezerre bővült (11. táblázat).

A gyors növekedés ellenére az ellátottság ugyan jobb, mint a régiós átlag, de elmarad az országostól.

A megye lakosságának kedvező ellátottságát mu- tatja a kiskereskedelmi üzlethálózat alakulása (12. táb- lázat).

Az adatok szerint a megyében az ezer lakosra jutó élelmiszerüzlet 416 m², alig kevesebb, mint a 444 m²- es országos átlag. Hasonló a helyzet az iparcikk-for- galmazás esetében, ahol az ezer lakosra jutó alapterület 970 m², az országossal majdnem azonos, ami 990 m².

A kereskedelmi tevékenység jelentős strukturális változásokon ment keresztül az elmúlt évtizedben Hajdú-Bihar megyében. A nagyobb városokban letele- pedtek a multinacionális kereskedelmi hálózatok egy- ségei, s csökkent a kisebb egységek, a kereskedelem- ben működő kisvállalkozások száma, illetve fennma- radásuk veszélybe került.

A kisebb településeken élők igényei és lehetőségei eltérnek a városi lakosság körében jellemző viszonyok- tól (Lengyel, 2011, 2012, 2013), s ennek megfelelően a községekben működő kiskereskedelmi üzletek fenn- maradása nemcsak gazdasági, hanem jóléti kérdés is.

A megye kiskereskedelmi üzlethálózatának struktú- rája kis mértékben eltér az országostól, magasabb az élelmiszer és élelmiszerjelle- gü vegyes üzletek aránya.

11. táblázat

Személygépkocsi-, kábeltelevízió-állomány

Megnevezés(1)	Hajdú-Bihar megye(2)	Észak-alföldi régió(3)	Ország összesen(4)
Ezer lakosra jutó személygépkocsi-állomány(5)	261	255	301
Kábeltelevízió-hálózatba bekapcsolt lakások(6)	41,0	34,7	51,2

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 11: Stock of motor cars and televisions

Items(1), Hajdú-Bihar county(2), North Great Plain Region(3), Country total(4), Motor car stock per 1000 population(5), Number of households with cable television network(6), Source: own edition of KSH data

12. táblázat

Kiskereskedelmi üzletek

Megnevezés(1)	Hajdú-Bihar megye(2)	Észak-alföldi régió(3)	Ország összesen(4)
		Üzlet (db)(5)	
Élelmiszerüzlet és áruház(7)	225	632	4431
Iparcikküzlet és áruház(8)	524	1371	9884
Üzemanyagtöltő állomás(9)	38	107	937
Gépjárműüzlet(10)	81	271	2123
		Alapterület (ezer m ²)(6)	
Élelmiszerüzlet és áruház(11)	225	632	4431
Iparcikküzlet és áruház(12)	524	1371	9884

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 12: Retail sales

Items(1), Hajdú-Bihar county(2), North Great Plain Region(3), Country total(4), Number of retail sales(5), Floor area (1000 m²)(6), Grocery shops and stores(7), Non-specialized stores(8), Petrol stations(9), Motorcar sales(10), Grocery shops and stores(11), Non-specialized stores(12), Source: own edition of KSH data

Az egyéb, nem élelmiszerjellegetű üzletek és nagykereskedelmi raktárak ezer lakosra jutó értéke az országos átlag alatt marad.

Nagykereskedelmi egység a kistérségek mindegyikében működik, döntő többségükben Debrecenben. Országos és regionális viszonylatban a megye nagykereskedelmi egységekkel való ellátottsága az átlag alatt

marad. A legtöbb kiskereskedelmi üzlet Debrecenben és a Hajdúböszörményi kistérségben működik. Debrecen, mint önálló kistérségi központ szerepe itt is megfigyelhető, miután az összes kiskereskedelmi egység majdnem fele e térségben található.

A lakosságárányhoz képest kedvező a megye vendéglátóhellyel való ellátottsága is (13. táblázat).

13. táblázat

Vendéglátóhelyek száma

Megnevezés(1)	Hajdú-Bihar megye(2)	Észak-alföldi régió(3)	Ország összesen(4)
Étterem, büfé(5)	937	2556	23079
Cukrászda(6)	142	448	3108
Zenés szórakozóhely, italüzlet(7)	1134	3460	20379
Közétkeztetést végző hely(8)	350	783	5338
Vendéglátóhely összesen(9)	2563	7247	51904

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 13: Number of catering premises

Items(1), Hajdú-Bihar county(2), North Great Plain Region(3), Country total(4), Restaurants, bars(5), Cake shops(6), Music bars, beverage shops(7), Community catering(8), Total number of catering premises(9), Source: own edition of KSH data

Az életkörülményekhez is tartozik, bár igazi jelentősége a gazdasági fejlődés feltételeként van az úthálózatnak, az utasforgalomnak. Az ország így a megye korszerű burkolatú úthálózata már korábban kiépült, ezért mennyiségi fejlesztésre nem volt igény. Mégis az elmúlt évtized fantasztikus változást hozott mind a megye, mind az ország közlekedésében, miután Debrecen

is bekapcsolódott az országos autópálya-hálózatba, ami több mint kétszeresre bővült (14. táblázat).

A belterületi utak és járdák kiépítettsége csak 70% körüli értéket ért el. A megye lakosságának mindennapjaiban az utak és járdák műszaki állapota nagymértékben gátolhatja a lakókörzeten belüli mobilitást és hátrányosan hathat egyes települések, településrészek fejlődésére.

Úthálózat (km)

Megnevezés(1)	Hajdú-Bihar megye(2)		Ország összesen(3)	
	2000	2009	2000	2009
Autópálya, autóút(4)	–	89	505	1272
Elsőrendű főút(5)	140	148	2173	2155
Másodrendű főút(6)	255	256	4330	4461
Egyéb országos út(7)	1119	1177	23299	23440
Összesen(8)	1514	1669	30307	31628
Ebből(9)				
- szilárd burkolatú(10)	1479	1652	29980	31347
- földút(11)	17	17	327	281

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Table 14: Road network (km)

Items(1), Hajdú-Bihar county(2), Country total(3), Motorways(4), Primary routes(5), Non-primary A-class roads(6), Unclassified roads(7), Total(8), Out of which(9), with solid pavement(10), dirt roads(11), Source: own edition of KSH data

IRODALOM

- Baranyi B. (szerk.) (2008): Észak-Alföld. MTA Regionális Kutatások Központja. Dialóg Campus Kiadó. Pécs – Budapest. 516.
- Baranyi B. (2014): A Tisza-térség fejlesztésének új kihívásai. [In: Berki M.–Halász L. (szerk.) A társadalom terei, a tér társadalmi megújulás és fenntarthatóság a város- és térségfejlesztésben.] Art Webber Studio Kft. Budapest. 133–152.
- Baranyi B.–Sinóros-Szabó B. (2013): A Tisza-tér értelmezésének dilemmái regionális dimenziókban. Agrártudományi Közlemények. 52: 169–171.
- Buday-Sántha A. (2010): Környezetvédelem-környezetgazdálkodás. Közép-Európai Közlemények. 3. 4: 161–63.
- Buday-Sántha A. (2011): Agrár- és vidékpolitika: Tanulságok nélkül. SALDO. Budapest. 377.
- Horváth Gy. (2006a): Regionális helyzetkép a Kárpát-medencéről. [In: Rác Sz. (szerk.) Regionális átalakulás a Kárpát-medencében.] Magyar Regionális Tudományi Társaság. Pécs. 9–22.
- Horváth Gy. (szerk.) (2006b): Régiók és települések versenyképessége. MTA Regionális Kutatások Központja. Pécs. 481.
- Központi Statisztikai Hivatal (1990–2013): Hajdú-Bihar megye statisztikai évkönyve. KSH Debreceni Igazgatósága. Debrecen.
- Központi Statisztikai Hivatal (1990–2013): Területi statisztikai évkönyv. KSH. Budapest.
- Központi Statisztikai Hivatal (2005): Helyzetkép a régió városairól: Észak-Alföld. KSH Debreceni Igazgatósága. Debrecen. 108.
- Központi Statisztikai Hivatal (2006): A régió gazdasága és versenyképessége: Észak-Alföld. KSH Debreceni Igazgatósága. Debrecen. 67.
- Lengyel I. (2011): Fenntarthatóság és alulról szerveződő fejlesztési stratégiák. [In: Mezei C.–Bakucz M. (szerk.) Agrárátalakulás, környezeti változások és regionális fejlődés.] Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar. Pécs. 321–333.
- Lengyel I. (2012): A területi tőke lehetséges szerepe a regionális növekedés magyarázatában. [In: Hardi T.–Nárai M. (szerk.) Tér szerkezet és területi folyamatok.] MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete. Pécs – Győr. 57–74.
- Lengyel I. (2013): A területi különbségek hazai alakulásának kulcsmomentumai. Közép-Európai Közlemények. 1–2: 227–237.
- Lengyel I.–Rechnitzer J. (2004): Regionális gazdaságtan. Dialóg Campus Kiadó. Budapest – Pécs. 392.
- Nemes Nagy J. (szerk.) (2005): Regionális elemzési módszerek. ELTE. Eötvös Kiadó. Budapest. 284.

